

43.

SIG. IACOBI BAUMGARTEN
COMMENTATIO
IN
QVATVOR SYMBOLA
THEOTISCA

QVA
SOLEMNIA PASCHAE

AD D. II APR. c10 Iocē LII
NOMINE ACADEMIAE
INDICVNTVR.

as.

HALAE, TYPIS GEBAVERIANIS.

SIG. IACOBI BAVMGARTEN
COMMENTATIO
IN
QUATTUOR SYMBOLA
THEOTISCA
OVA
SOLEMNIA PASCHAE
AD D. HEBR. 219. 1566
NOMINE ACADEMIAE
INDICENTUR

HALLE, TYP. GEBVETIANAE

Q. D. O. M. B. V.

abimus vobis, CIVES AESTVMATISSIMI, qua-
 tuor exempla professionum doctrinae *christianae*
 apud vetustissimos maiores nostros, antiquioris
Germaniae incolas, vsu receptorum: vt non
 solum vnum illorum arecentissima praeuaricatio-
 ne haud ignobilis libri, *die einzige wahre Religion*
 inscripti (1) vindicetur, verum etiam opportunitati pie recognos-
 cendi

A 2

(1) Vt amplissimus illius scriptor LOENIVS per vniuersum librum infensis-
 simum rei sacrae *Protestantium* quadruplatorem atque doctrinae, quam
 publice profitentur, obtreclatorem egit, eaque omnia studiosissime con-
 quisit, nulloque habito delectu congescit, quibus rerum ignaris lectoribus
 persuaderi posse existimauit, proscribendas esse ex ciuitate *christiana* ad
 vniuersi omnes doctrinas, quae in illius secessionibus in controuersiam vene-
 runt, solamque retinendam religionem naturalem historiae CHRISTI ac-
 commodatam, quam pariter ac reuelatam controuersis patere ignorauit,
 satisque pro arbitrio effictam dedit: ita etiam in producenda hac fidei con-
 fessione libri sui parte altera seclione prima §. 14-16 p. n. 25-31
 vel prioris editionis p. 23-29 easdem animosissimi criminatos et circum-
 scriptoris partes sustinuit. Tria nimirum opinatus est, quae ex illius reci-
 tatione illico apparere putauit: 1) longe praestare illius breuitatem omnibus
 nostris confessionibus, symbolis, corporibus doctrinae et systematibus,
 purissima

cendi salutares doctrinas, quibus spes nostra nititur, de IESU inprimis, domino, pro nobis mortuo atque in rem nostram vitae restituito, ipsa vetustatis dialectorum apud plerosque nouitate commode prospiciatur.

Primam depromemus ex MELCH. HAIMINSFELDII GOLDASTI, rerum alamannicarum scriptoribus vetustis (2), vbi his verbis expressa legitur:

Chry

purissima castitate commendabilem: 2) abhorrere illam a doctrinis de tribus in Deo personis, et de salute sola fide obtinenda, multo magis a locutionibus absonis, quibus nunc statuamus, ipsum Deum mortuum esse, dargue *Dei matrem*, et *Deum trium sine initio existentem* etc.: et 3) denique nulli *Christianorum* sectae assentiri hanc confessionem, sed vniuersam CHRISTI ciuitatem atque vnicam veram religionem communionemque sanctorum vbius obuiorum amplecti. Quibus opinacionibus facile impetratum iri a lectoribus et indignationem amplificatae recens auctaeque doctrinae christianae, et proseriptionem eorum omnium, quae vel in hac amplificatione symboli apostolici, vel in ipso hoc symbolo non commemorantur, importune arbitratur. Satis fregit hunc impetum clariss. M. HIER. DAN. SCHLEISNERVS partis 2 p. 96-110 et appendicis p. 71-75 *der hist. und dogmatischen Anmerkungen über das Leihgebäude des Herrn von Loen*, cuius argumenta hic confirmatum ibimus.

(2) Editionis primae anni 1606 tom. 2 p. 172; secundae 1661 tom. 2 p. 134; recentissimae autem *Senckenbergianae* 1730 tom. 2 p. 145. Antea quidem iam eandem produxerat IO. STUMPFIVS *der gemeinen loblichen Eydgenschaft Chronick* libr. 4 c. 50 fol. 325 p. 2 tom. 1 edit. 1548, haec praefatus: „zu den zeyten Keyser *Friedrichs* des 2 vnd *Abt Berchtolds* zu „*S. Gallen*, geboren von *Falckenstein*, hat man inn *Helvetischen* landen, „besonder in *Turgow* vnd *Rhyngow* oder *Rhyntal*, die Artikel des heiligen christenlichen glaubens auff nachgesetzte form, vnd mit solchen „Worten gesprochen, wie dann des noch edlich abgchrifften bey den Clösterchronicken befunden werdend.,, Sed correctiorem edidit GOLDASTVS ex veteri membrana: ex quo IO. GE. ECCARDVS eandem desumpsit in *catechese theotisca* etc. anno 1713 edita p. 90-93, et IO. FRICKIVS in IO. SCHILTERI *thesauro antiquitatum teutoniarum* tom. I. part. 2 p. 84 etc. Eandem ex STUMPFIO desumptam inseruit MART. CRVSVS *der Schwäbischen Chronick* parti 2 libro 12 c. 18 tom. I p. 715 editionis *moserianae* anni 1738; atque omnium recentissime IO. ALB. FABRICIVS *salutari luci euangelii etc. sine notitia hist. chronol. liter. et geogr. propagatorum per orbem totum Christi. sacrorum* c. 19 p. 438: vbi in illam incidit illustris LOENIVS, vt ex allegatione duplici apparet, qua lectores in suspicionem distinctorum librorum adducuntur, excitata semel *huic Euangelii* et deinde *notitia chronologica sacrorum*.

Chry dir alten Kilchin: *Ich widerſag diem Tiuwel vnt allen ſinen werchen, vnt allen ſinen gezierdin* (3). *Ich geloub an ain Got, Vatter, almachtigen, ain ſchepfer himelo vnt erde, vnt aller geſchepfde. Ich geloub an ſinen ainbornun Sun vnſern Herren* IESVM CHRISTVM. *Ich geloub an den heiligun Gaift. Ich geloub das die drie benemede ain guaire Got iſt* (4), *der*

(2) *Symbolum veteris ecclesiae:*
Renuntio diabolo et omnibus eius operibus et omnibus eius deliciis. Credo in Deum patrem omnipotentem creatorem caeli et terrae et omnium creaturarum. Credo in filium eius unigenitum, dominum nostrum Iesum Christum. Credo in Spiritum sanctum. Credo hos tres nominatos vnum verum DEVM
A 3 esse

(3) Hunc introitum a FABRICIO omni fide exhibitum, duplici consilio praetermississe videtur ampliff. LOENIVS: 1) vt non facile perspiceretur, catechumenis duntaxat destinatum fuisse antiquitus hanc doctrinae confessionem solemnem, ab adultis ante ipsum baptismam recitandam, ab infantibus vero, si ritu solemniter confirmabantur, quibus brevis tantum summa et potissima demum fidei capita proponenda fuerunt; 2) ne intelligeretur a lectoribus, eadem credidisse hanc formulam professos, quae nostris temporibus creduntur ex sacris litteris de diabolo, eiusque potestate spirituali, et operibus, quibus homines natura obnoxii sunt. Inscriptionem FABRICIVS omiserat, apud CRYSIVM non obuiam, vnde integram professionem transcripsit, quod ex orthographia et quarundam vocum discrepantia satis apparet. Vocem *Chry* glossarium thes. *Schilheriani* tom. 3 p. 174 a latina voce *credo* derivatum iuit perquam incommode, cum eadem plane vox sit, quae p. 520 aliis litteris scripta *Krey* seu *Kry* recte explicatur per *clamorem*, symbolum militare, *das Feldgeschrey, die Losung*: de quo ECCARDI praefatione ad *catech. theotisc.* p. 25 etc. vberius agitur; qui in *commentatione critica* eidem subiuncta p. 183 recte obseruat vocem *gezierden* aequae ac *zierden* melius transferri et explicari per *pom-pam*, splendorem et ostentationem, quam *delicias*. De vocis *Kilch*, in *Heluetia* adhuc vtitatae, eadem significatione quidem cum voce *Kirch*, sed diuersa plane origine et derivatione a *Kelik*, conferri meretur *Diet. von Stade in der Erleuterung der deutschen Wörter* etc. editionis tertiae anni 1737 p. 350 etc.

(4) Admodum peruersae haec redduntur verbis recentioribus l. c. (1), *ich glaube, das aus diesen drey benamten, ein wahrer Gott ist*: vt eo speciosior videretur addita §. 16 explicatio, in qua dubium omnino est, maiore genii linguae *germanicae*, an doctrinae *christianae* ignorantio deprehendatur; „dieses drey, also benammet in der einzeln Zahl, sagt der „Text,

ie was an angenge, vnt immatar (5) ist an ende. Ich geloub das derselbe Gottis Sun geandot (6) wart von dem hailigen Engil **SANT GABRIHEL**. Ich geloub das er emphanzen ward von dem hailigen Gaist, vnt er geborn wart von **SANT MARIEN** der rainum maigede (7). Ich geloub das er an dirre werlte was, als ain ander mensche, wan das er nie gesuxdot (8). Ich geloub das er an dem drisgossen iar getofet wart in dem **IORDAN** von **SANT IOHANS**. Ich geloub das er ferratur wart von sinen iunger **IUDAS**. Ich geloub das er gefangun ward von den **IVDEN**, vnt gebunden wart, vnt sin gespotet wart, vnt angespuwit wart. Ich

esse principio carentem et sine. Credo eundem **DEI** filium annuntiatum esse a sancto angelo **Gabriele**. Credo conceptum esse a Spiritu sancto, natum ex **Maria** virgine. Credo in hoc mundo fuisse non alium atque ceteros homines, peccato excepto. Credo trigesimo aetatis anno baptizatum esse in **Iordano** a **Santo Ioanne**. Credo traditum esse a discipulo suo **Iuda**. Credo captum esse a **Iudaeis**, vincitum, illusum et insputatum. Credo mar-

Text, ist Gott. Man hat sich darinn mit Fleis̄ vorgesehen, weder drey Wesen, noch drey Eigenschaften, vielweniger gar drey Personen zu nennen, um dadurch dem ärgerlichen Gezänk der **Arrianer** und **Orthodoxen** zu entgehen. Scilicet ignoravit 1) voces die drie benemde pluralem numerum exhibere; 2) neminem **Christianorum** tres in Deo statuiere essentias; aut patrem, filium et spiritum sanctum tria attributa vocare; et 3) vetustiores **Germanos** non solum integrum symbolum **athanasianum** dudum ante saeculum decimum tertium professos fuisse, verum etiam vocem **personarum** longe incommodius reddidisse per vocem **gombetti**; vti ex monachi **weisenburgerensis** versione illius saeculo nono confecta, apud **ECCARDVM** l. c. (2) p. 67 et 145 etc. indubium euadit. **STUMPFII** exemplar habet, *das die drye benemde etc.*

- (5) **Glossarium schilterianum** p. 481 sic habet: „**immatar**, semper, immerdar. Symb. Apost. vet. **Vulgus Sacerdotum** hodiernum **immater**.“ Vbi primae vocis littera penultima per errorem posita esse videtur. Apud **Stumpfium** haec ita exhibentur: *vnd wyter ist, on ende, et porro est sine fine.*
- (6) **STUMPFIVS**, qui hanc vocem legit *geandet*, in margine adscripsit *gemeldet oder verkündet*: **ECCARDVS** rectius derivat a verbo *audentem*.
- (7) **STUMPFIVS** habet: *von Marien der rainen magende.*
- (8) Apud **STUMPFIVM** haec ita leguntur: *als ein armer mensche, wann das er nien gesündt.*

Ich geloub das er gemartiret wart,
vnt an das cruxze erhangen wart,
vnd daran er starb an der menscheit
vnt niut an der gotheit (9). Ich
geloub das er ab dem cruxze geno-
men wart, vnt zer erde begraben
wart, vnt darinne lag dri tag vnt
dri nacht. Ich geloub das er an
dem dritten tag erstuond, geware
Got vnt geware mensche. Ich geloub
das er enischain (10) nach seiner vrs-
sündi

martyrisatum esse, cruci affixum,
in eaque mortuum, secundum hu-
manitatem, non secundum diui-
nitatem. Credo ab cruce depo-
situm esse et terrae mandatum,
in eaque iacuisse tres dies et tres
noctes. Credo tertia die resur-
rexisse verum Deum et verum
hominem. Credo apparuisse
post resurrectionem discipulis
suis

(9) Ad haec verba insolenter praenunciatur memoratus (1) scriptor, cum
haec comminiscitur: „man redet mit sonderbarer Behutsamkeit von dem
Tode des Erlösers, und sagt ausdrücklich, er sey gestorben nach seiner
Menschheit und nicht nach seiner Gottheit. Wir aber schämen uns
nicht in vñsern Kirchen aus vollem Hals zu singen: *o große Noth, Gott
selbst ist tödt.* Dieses schicket sich zu der Redensart *Gottes Mutter, dem
dreieinigen Gott, als er ursprünglich war*, und dergleichen vielen unfin-
nigen Formelgen. Selbst die Heiden hätten nicht unvernünftiger von
Gott reden und denken können.“ Inepti et gloriosi irrisori esse haec
cauillationem facile intelliget, qui secum reputabit: 1) recidere omnem
illam criminationem in scriptores sacros ipsosque libros diuinitus scriptos,
simillimis locutionibus vsos, de sanguine filii Dei etc. 2) neminem no-
stratum vel inficiari vel ignorare interpretationem eiusmodi phrasium
commodam, quae sacris litteris pariter et rationi conueniat, nihilque con-
tineat, quod sine impudentissima calumnia trauoci aut rideri possit: et 3)
ipsam hanc confessionem breui post idem plane pronuntiare, a quo hic
abhorre dicitur, cum affirmat *lesum verum Deum et verum hominem re-
surrexisse*, quod ne cogitari quidem potest, nisi statuatur, eundem verum
DEVM et verum hominem mortuum fuisse, licet omnino hic verus De-
us aliter neque mori, neque a mortuis resurgere poterit, quam in carne
sua, siue secundum humanam naturam a se assumtam atque tam arcte se-
cum copulatam, vt nusquam sola et seorsum existat, agat et patiatur quid-
quam. Voces *er starb* prout apud GOLDASTVM, SCHILTERVM, FA-
BRICIVM etc. leguntur, rectius vnam efficiunt *erstarb*, ab *ersterben*, quod
STUMPFIVS, ipsaque prima GOLDASTI editio atque ECCARDVS
exhibent.

(10) Apud STUMPFIVM, SCHILTERVM qui reliqua GOLDASTI tex-
tum exhibet, atque FABRICIVM legitur *erschain*. GOLDASTVS et
ECCARDVS habent *entschain*, de quo gloss. *schilterian*. p. 266 et EC-
CARDI *comment. crit.* p. 184 agitur.

stendi finen iungern vnt finen guoten fründin. Ich geloub das er an dem vierzgesten tag nach seiner vrsendi ze himelo fuer, ze der angesicht seiner iunger, vnt aller mängei (11) die sin zewding waren. Ich gel ub das er da sizt zu der zesuin (12) fines watter im ebn gewaltig vnt ebn ewig (13). Ich geloub in dannen künstig an dem iungsten tag ertailen (14) viber lebend vnt viber tot nachir werchen (15). Ich geloub

fuis, et omnibus suis amicis fidelibus. Credo quadragesimo post resurrectionem die ascendisse ad coelos in conspectu discipulorum et omnium eorum, qui eo digni erant. Credo illic sedere ad dextram sui patris, aequali potestate et aeternitate praeditum. Credo inde venturum in nouissimo die iudicare viuos ac mortuos secundum opera singulorum. Credo

- (11) ECCARDVS exhibet *manges*, et STVMPFFIVS *menge*, GOLDASTVS vero et SCHILTERNVS rectius *mängei* terminatione apud veteres vltatissima a *manag*, *menig*, *menigi* multus.
- (12) STVMPFFIVS verbis textus zu der zesuin *scines watters* in margine apposuit *zesuuum* i. in fröud und herrlicheit quam interpretationem CRYSTIVS transcripsit. GOLDASTVS vero rectius transulit per *dextram*; *zesuwin* enim, *zesuin* et *zesua* frequentissime occurrere eodem semper significato ex SCHILTERI glossar. p. 894. et ECCARDI comm. crit. p. 195 abunde efficitur.
- (13) Parum haec verba considerasse vel attendisse videtur ampliff. LOENIVS, quibus IESVS a Patre distinctus ipsi aequalis dicitur et potestate et aeternitate; quod quantopere doctrinae ipsius refragetur nemini obscurum esse potest.
- (14) ECCARDVS habet *Ich geloub, das er in dannen* etc. quae duae voces additae locutionem longe difficiliorem sensumque impeditiorem reddunt: STVMPFFIVS legit, *Ich geloub in dannen - - tag ze ertailen*, quem FABRICIVS sequitur. GOLDASTVS ellipsin apud veteres frequentissimam retinuit. *Ertailen* distribuere, idem esse ac iudicare, suum cuique addicere, ex glossario *schilter*. p. 272 constat.
- (15) Quae generos. LOENIVS ad haec verba admodum illiberaliter quadruplat: „von dem iungsten Gericht wird gemeldet, das er daseibst die Todten und Lebendigen nach ihren Werken richten werde; wodurch also der Wahn, als ob ein bloßer Hirnglaube uns selig machen könne, abgewiesen, und der Begriff von der Gerechtigkeit Gottes völlig gerettet wird.“ satis indicant, illum 1) ignorasse, verba haec *quod* esse, exflareque ROM. 2, 6. MATTH. 16, 27. 7, 21 etc. 2 COR. 5, 10. 1 COR. 3, 8, quibus doctrina de salute per solam fidem obtinenda, quam carum.

gelob an die kristenheit (16) got-
lich vnt alllich. Ich gelob geman-
sami der heiligen. Ich gelob
ablas miner siunte nach gewarer
ruue (17). Ich gelob vrsendt mi-
ner libes. Ich gelob nach disem lib
dem

Credo in christianitatem diuinam
et vniuersalem. Credo commu-
nionem sanctorum. Credo rem-
issionem peccatorum meorum,
habita vera poenitentia Credo re-
surrectionem meae carnis. Credo
ab hac vita aeternam vitam.
Credo

earundem sacrarum litterarum auctoritate credimus, neuiquam repugnat:
2) cum falsa visione et figmento suo pugnare, quod cerebrosi hominis est;
quam doctrina nostra ab ipso impugnata opinioni de salute per fidem mor-
tuum obtinenda grauius aduersetur: et 3) non considerasse, iustitiae di-
uinae ex asse satisfieri, aut eius notionem veram vindicari nunquam posse
sine doctrina de salute sola fide impetranda, quae ne sollicitari quidem
potest sine negata necessitate puniendi omnia in vniuersum peccata, sus-
fectaque iustitiae diuinae vel indignatione arbitraria vel simulatione medi-
cinali.

(16) Insidium horum verborum interpretem egit ampliff. LOENIUS, quum
ea sic reddit, *Ich glaube eine göttliche und algemeine Christenheit*: mirifi-
ce enim differunt phrasae, *eine Christenheit glauben*, *credere christianam
ecclesiam* et *an die Christenheit glauben*, *credere in christianam ecclesiam* seu
fidem, fiduciam et spem suam in ea collocare. Quod in hac confessione
excusari quidem, defendi autem approbarique neuiquam potest, quum
ad semina errorum pontificiorum omnino pertineat, imperitia saltem gram-
matica occasione dederit grauissimis erroribus de fide, quam opinantur,
implicita, de auctoritate diuina ecclesiae et obedientia ipsi seorsum a Deo
debita. Scilicet hoc dandum fuit a traductore partium studio, vt eo spe-
ciosius nostra doctrina inuidiose profcunderetur.

(17) Idem ad haec verba sic commentatur: „Am Ende redet er auch vom
Ablas; aber nicht nach der verkehrten Lehrart der Ablas-Crämer, die
solche um das Geld verkaufen; sondern er gründet solche auf wahre
Buße und Reue der Sünden.“ Quod aequalem doctrinae tam pontificio-
rum quam nostrae ignoracionem et malevolentiam conuiciandique libidinem
prodit. Vt enim nostrates nemini veniae peccatorum spem faciunt sine
seria illorum poenitentia et indignatione: ita nec indulgentiarum nundina-
tores poenitentiam excludendam esse duxerunt, cuius duntaxat partem ali-
quam commentitiam satisfactionis venundari et redimi posse perhibuerunt.
Admodum excusabilis est confessionis formula, si commode adhibita vel
metonymia vel synecdoche vocis *Reue* intelligitur, eaque aliunde supplen-
tur, quae hic praetermittuntur, vt vetusta manus exemplari nostro
s TVMPFII adscripsit: *noch aus genade umb Christus verdienstes willen*:
B fed

dem ewigen lib. Ich gelob das mir Credo me accepturum merca-
 gelonet sol werden nach minen wer- cedidit et ex eiusdem merita mea.
 chen den ton den swurbe ich ser, wan Hanc mercedem pertimefco:
 ich diche gefundot han mit gedan- quoniam faepe peccau cogitan-
 chen etc. (19). do etc.

Alteram subiungemus ex 10. SCHILTERI monumentis cate-
 cheticis (20) sine versione latina, quod ad praegressam proxime ac-
 cedit et ex eiusdem interpretatione satis intelligitur. *Ich vederfage*
dem teuffalle und to allen sin wercken, und to allen sin zür den ewige.
Ich keloue an ein Gott Fater almachtigen, ain Skefen hümele und erdo,
ond at gkesedo g'sicht und ongesicht (21). Ich keloue an sin aine son
unfer Harn IESVM CHRIST. Ich keloue an heligen Geist. Ich
keloue

sed illa verborum detorsio violenta ad erroneam opinionem de peccato-
 rum remissione a poenitentia pendente eique innixa nullam excusationem
 habet.

- (18) STUMPFIVS, quem FABRICIVS hic sequitur, habet, *Ich geloub*
nach diesem Leben sein das ewig Leben. GOLDASTVS VERO, SCHIL-
 TERVS et ECCARDVS vetustiorum et frequentissimam antiquitus vo-
 cem *Lib* vel *Liib* exhibent, quam *vitam* significare ECCARDVS in
 comment. crit. p. 138-140 enictum dedit.
- (19) Postrema haec verba apud STUMPFIVM ita leguntur, *dan ich dick*
gefündet han, vnd mit gedanken etc. sine sensus discrepantia, et
 sine errore. Qui a commento ill. LOENII non abest, vbi scribit: *die*
Furcht für den Lohn, in Betrachtung der begangenen Sünde, weist uns
auf die Gnade in Christo und auf die ordnung des Heils etc. quod neque
 sola poenarum formidine perficitur, nisi accesserit Euangelium, neque
 cum sine et destinatione huius formulae conuenit, quae transitum exhibet
 a fidei professione ad peccatorum confessionem a catechumenis aequè re-
 citandam, qualem GOLDASTVS, SCHILTERVS, ECCARDVS aequè
 exhibent multiplicem, ita tamen comparatam, vt manifesti errores appa-
 reant, nihilque de gratia in CHRISTO et ordine salutis in ea depre-
 hendatur.
- (20) *Thesauri antiquitatum teutoniarum* tom. 1 part. 2 sect. 2 p. 86, vbi
 ex DAN. SPECKLINI collectaneis mscr. tom. 1 in archiuo argentinensi
 asseruatis exhibetur, qui illam ex antiquis ecclesiae cathedralis argentora-
 tensis libris excerpfit.
- (21) Res creatae visibiles et invisibiles hic commemorantur ad amplificandam
 formulam superiorem. De voce *Skefen* vel *Sceppum* conferenda est
 ECCARDI comment. crit. p. 128-130.

keloue de dry benemde ain wahre Gott ist, der ye was on Angange
 ond witter ist on ende. Ick keloue das darfalte Sen Gots geandte
 uitor von dem haligo grosse Gotes botte Kabriel. Ick keloue das ye
 infange maardt von dem halige Geist und geboren vone Marien der
 raïne magende, ware Gott und ware mensch (22). Ick keloue, das
 ye an dero Wält was als ein armer mensch, on das ye niene gesymne.
 Ick keloue, das ye an de drysgosten Iare geduchett ware in do Iordane
 von de frome Iohanse. Ick keloue das ye entrachten (entraten) uar
 von sine geminde longer Iudas (23). Ick keloue das ye gebonden
 vvahr von dii Iuda (Iuden) gespote gespunen gehalfe Heret (24).
 Ick keloue das ye kenothastatt vvart pi pontion pilaten, unde bi imo
 gestachett an das querholt gehanck (25) daran erstarue sein menscheit,
 unde niet de gottheit, met vvunderung ye vvar von de querholt geno-
 men, zu Erde begrauen, do in lacke dry dag und dry nach. Ick
 keloue das ye nach de dry tag und nach von tote erstante vware Gott
 und vware mensch, und erschimne sein geminde und freunte. Ick
 keloue das ye an de virgosten dach nach sine erstande ze himmle fure
 zu gesicht siner longer und aller menge de sin vvar. Ick keloue das
 ye sez zu de zefwüne Gotes sins faters im eben geuvalt und ewig.
 Ick keloue kouffg an de leste dach irtrilen (26) ouer leben alde dot
 noch ire vvercke. Ick keloue an Chrifsteheit gottlich atelichum ge-
 same-

B 2

- (22) Si igitur ex hac veterum formula *verus Deus ex Maria natus est*, dici omnino debuit *Mater Dei*, quae certe denominatio neque recens introducta, neque eo tempore, quo haec confessiones obtinuerunt, cuiquam suspecta fuit, antiquitus vel ipsa NESTORII condemnatione confirmata. Vox *Magende*, *Magadi* et *Magad* abunde illustratur in gloss. *schilt.* p. 560 etc. et in ECCARDI comment. crit. p. 134 etc.
- (23) Epitheton *geminde longer*, dilecti discipuli, auget atrocitatem proditionis. Parenthesi editoris error codicis emendatur, coniectura verisimillima.
- (24) Haec afflictiones, quod *vincetus*, *derisus*, *inspuitatus* et *colaphis percussus* fuit valde, *Iudaeis* hic tribuuntur tanquam auctoribus.
- (25) Ea verba quod *exeruciatus* sub Pontio Pilato ab eoque *affixus cruci* fuit *suspensus* parum differunt a NOTKERI *Balbuli* versione symboli apostolici in ECCARDI catech. *theot.* p. 80 *kenothastatt uuard pi Pontio Pilato*, unde bi imo an *crucem gestabiet* etc. et KERONIS *conf.* p. 85 *Er vvart genothastit fone Pilato; unde bi imo gebangenir an daz crucei* etc.
- (26) Per errorem calami pro *irtrilen*, de qua voce *Irteil* pro *Urtheil* vid. gloss. *schilt.* p. 494.

ſamenunga (27) ond' zu haueu gemeine alle haligen. Ick keloue be-
laſſung miner ſynden nach vware gereuwe. Ick keloue vrfande mins
libs und noch de leben ein ewig leuen. Ick keloue das mir ſale gelont
verden nach minen vvercken: den lon forchte ich fehre. den ick dick
geſündet haue ond mit gedencke noch mehre. Helff mir Gott, das
tuon ick keuero (28).

Tertiam ſubminiſtrabimus cum verſione latina ex 10. GE.
AB ECKHART commentariis de rebus Francia orientalis tom. 2 p.
935-938 (29): vbi ſic legitur.

*Ih inſago miſ demo iuſſeli unde
allen ſinen uercken, unde allen ſi-
nen zierden, unde fergih dir,
trohtin (30) Got almachtiger,
ſcalchero (31) gehorſami, nah
diu ſo du miſ geuerdeſt geuüſen
durh dina almächtigen gnada. Ih
glouba faſſo an Got almächtigen.
Nu hilf' aua du uile gnädiger
herro (32) allen minen ungelou-
ben.*

Renuntio Diabolo et omnibus
eius operibus et omnibus eius
pompis, et promitto tibi, Do-
mine, Deus omnipotens, ſer-
uilem obedientiam, eo modo,
quo mihi monſtraueris per tuam
omnipotentem gratiam. Credo
firmiter in Deum omnipotentem.
Nunc autem adiuua, clemens Do-
mine, quacumque meam in
credulitatem. Credo

(27) NOTKERI verſio ſymb. l. c. p. 81 habet, *allelichum geſamenunga*; ke-
loubo ze habene dero heiligen gemeinfame i. e. vniuerſalem eccleſiam, credo
habere ſanctorum communionem.

(28) Haec formula: *das tuon ik keuero vel keuero vel ceuere, hoc ego
ſpondeo frequentiffime vel apponitur voci Amen vel in eius locum ſufficitur.*
NOTKERI ſymbolum l. c. p. 81 habet, *geloube ewigen lib. Amen. Daz
tuon ih keuero: KERONIS* vero p. 86 *unde gloube den ewigen lib.
Amen. Daz tuon ih ceuere.*

(29) Qui primus edidit ex codice Biblioth. Caefareae Paraphraſeos pſalmo-
rum notkerianae: ad fidem liberandam, quam in praefatione ad *catech.*
theot. §. 20 p. 57 iam dederat.

(30) Vocem *Trohtin* vel *trahin*, *dominus* inſigniter illuſtrat idem ECCAR-
DVS in comment. crit. p. 130-132.

(31) A voce *Scalch*, *Scalka*, *ſeruus*, vnde *Gottſchalk*, *Marſchalk*. Neque
hic ſeruilis obedientia malo ſenſu intelligi debet de miniſterio ab inuitis coa-
ct ſque praefando, ſed de obſequio, quod ſeruus conueniat, qui ſe totos,
quanti quanti ſunt, in domini poteſtate eſſe ſponte proſtitentur.

(32) Difficilius haec *latine* exprimuntur, quam *germanice*, *Nu hilf, ach du
vuel gnädiger Herre* etc.

*Ih gloube an einen Got uater
almachtigen, der skephari ist himeli
unde er da, unde alleo geskephidi.
Ih glouba, daz (33) sinen einpor-
nen sin unsren herren Christum:
unde glouba an den heiligen Keist,
unde glouba daz die dria genemida
ein uariu Gotheit ist, (34) diu
dir io was ane anagengi unde iomer
ist ane ente. Ih glouba daz der
Gotes sin inphangen uuart fone
demo heiligen Keisti, unde geboren
uuart fone sancta Marium magit,
uuesentero uuarer Got unde uuarer
memisfo.*

*Ih glouba, daz der heithgi Christ
an dirre uuerlte lebete, also ein an-
der memisfo, az, iranc, sties,
hungerota, dursta dotti, uueinota,
süszta, unde er arbeitennes muodo-
ti, unde er nio ne gesündoti.*

*Ih glouba, daz er getouset uuart
an demo drizigistemo iare in Iorda-
ne fone Sancto Iohanno, unde er
saze erist fiercig taga unde naht
fastoru, unde er bechoret (35) uuart
fone demo tiufelo.*

Ih

B 3

Credo

Credo in vnum Deum patrem
omnipotentem, qui creator est
coeli et terrae et omnis creaturae.
Credo in eius vnigenitum filium,
dominum nostrum Christum: et
credo in Spiritum sanctum, et
credo quod haec tres personae
sunt vera Deitas, quae perenni-
ter fuit sine principio, et semper
est sine fine. Credo quod filius
Dei conceptus sit a Spiritu sancto,
et natus est ex sancta Maria vir-
gine, existens verus Deus et ve-
rus homo.

Credo, quod sanctus Christus
in hoc mundo vixerit, vt verus
homo, manducaverit, biberit,
dormiuerit, esurierit, sitiuerit,
plorauerit, sudauerit, et ex tri-
bulationibus defatigatus fuerit,
nec tamen vnquam peccauerit.
Credo, quod baptizatus sit
anno aetatis trigesimo in Iordane
a sancto Iohanne, et federit qua-
draginta diebus et noctibus, ieiun-
auerit et tentatus fuerit a dia-
bolo.

(33) Forte legendum fuit, *an dez vel deses sinen etc.*

(34) Accuratus haec reddi potuissent, *quod hi tres nominati vna vera Deitas
sunt.* Genius linguae germanicae singularem numerum verbi ob proxi-
me praegressum nomen singulare aequè admittit ac pluralem. Voces,
quae proxime sequuntur, prout hic exstant *diu dir* ex clariss. 10. GE-
WACHTERI glossarii *german.* p. 294 alium et foecundiorum sensum
consequi possent, nisi reliqua verba obstant, quae faciunt vt vel legendum
videatur *die vel diu dir io was* i. e. *die dir te gewesen*; vel *diu* eo signifi-
catu sumatur, quo hic saepius recurrit.

(35) Verbum *choren, koren, küren* illustratur in gloss. *schilter.* p. 171 etc.

Th glouba diu unzalahaften smiu zeichun, unde die chrefte finero uundero ioh lera, also die fier euangeliste cellent, die er nah demo sin selbes toufa in driniaren unde zu ein min ahtzig tagen hic in erda geuorhtu (36).

Th glouba daz er sone Iude sinemo iugeren verraten uuart, uona den Iuden gefangen uuart, geuillet uuart, an daz chrucci genogelet uuart, unde starb an sinero menischeite, nicht an dero Gotheite.

Th glouba, daz diu sin heiligista sela do sone demo lichenamen ze helli niderfuor mit dero sinero gotelichen chrefsti, daz er dama irlosta alla sina iruueliten (37).

Th glouba, daz er also toter in sine situm geuundet uuart, unde daman sament ussloz plout unde uuazer.

Th glouba, daz sin lichenamo aba demo chrucci genommen uuart, unde begr-

Credo innumerabilia eius signa, et potentiam eius miraculorum ac doctrinae, quemadmodum euangelistae enarrant, quae post suum baptismum per tres annos et septuaginta ac octo dies hic in terra fecit.

Credo, quod a Iuda suo discipulo traditus, captus a Iudaeis, virgis caesus, cruci affixus et mortuus sit secundum humanitatem suam, non vero secundum deitatem.

Credo, quod tunc sanctissima anima eius ex corpore ad infernum descenderit vna cum diuina sua potentia, vt inde liberaret omnes suos electos.

Credo, quod ita mortuus vulneratus sit in suo latere, et quod inde vna emanauerit sanguis et aqua.

Credo, quod corpus eius a cruce depositum et sepultum sit, et ter-

(36) Ad litteram, 'quae post baptismum suum per tres annos et duo de octoginta dies in hac terra operatus est. Qui computus licet tolerabilis erret, quam aliorum vel recentissimorum calculi, articulis fidei certe inferendus non fuisset. Quod si in recentioribus formulis et corporibus doctrinae occurreret, longe speciosiora lamenta et maledicentiora iurgia excitare potuisset, supra memorata inuidiosa commendatione circumspeditionis, qua vetustior antiquitas sibi a definiendis doctrinis, cumulandoque credendorum numero temperauerit; quum ipsa dialecti antiquae vetustior aetas huic confessioni superiorem antiquitatem vindicet.

(37) Adeo luculenta specimina doctrinarum diuina sacrarum litterarum auctoritate destitutarum, ignorasse videtur ampliss. LOENIVS in praedicanda maiorum nostrorum ante sacrorum reformationem felicitate, a commentis in publica doctrina immuni; quum limbi inferorum hic euidenter compareant.

begraben wart, unde an demo driten tage diu sin heiligste sela ze demo lichnamen uuider e chom, unde er do irstuond fone demo tode mit sin selber chrefte, unde er sinen iungeren irskein, wäben ioh mannum, unde er in geousta (38), in manigi uuis beuuarda die uuarheit sinero urstendiadi.

Ih glouba fasto, daz er az unde tranc sament sinen iungeren, also ein ander mennisco (39).

Ih glouba daz er fone sinero urstende an demo fierzigosten tage ce himeli fuor sinen iungeren anaseherten, unde er do saz ze dero cesteum siues uater.

Ih glouba, daz er uns an demo iungisten tage noh chumstic ist certeilenne lebende unde tode, ubele unde gewote, rehter urteilari nah iro geuwrhten.

Ih glouba eina christenheit heilige, potelichi (40), unde allicha, unde glouba gemeinsama allero Gotes heiligoni. unde giho eina toufa in den antlaz allero slakta (41) sindona.

Unde

(38) A verbo *ungen*, *auggan*, de quo SCHILTERI glossar. p. 67 et 653 agitur.

(39) Rectius haec *latine* hic redduntur *ut alius homo*, etiamsi vox *consequitur* abesset, quae redundat, quam supra sectione tertia translata fuerunt *ut uerus homo*: licet ipsa locutio hic incommodior sit, circumspectam saltem interpretationem requirat, quod comestionis CHRISTI post resurrectionem ratio non eadem per omnia fuit cum communi hominum conditione edendique indole mortem et resurrectionem praegressa.

(40) Haec vox non aequae ac *Postul* apud TATIANI interpretum a *latina* vel *graeca* uoce *Apostolus* deriuatur, sed a *poro*, *bore*, *zweiselpore*, unde uertustius adiectiuum apud KERONEM *potalibba*.

(41) Curatius haec reddantur *cuiusuis generis*, *slakta* enim *genus*, ordinem, generationem significat.

tertio die sanctissima anima eius ad corpus redierit, et ille tunc resurrexerit a mortuis sua propria potentia, et discipulis suis apparuerit, foeminis et uiris et ipsis ostenderit, variisque modis probauerit ueritatem resurrectionis suae.

Credo firmiter, quod ederit et biberit una cum suis discipulis, uelut alius homo consueuit.

Credo, quod post resurrectionem suam quadragesimo die ascenderit ad coelos, discipulis suis uidentibus, et quod tunc sederit ad dextram patris sui.

Credo, quod in extremo die uenturus sit ad iudicandum uiuos et mortuos, malos et bonos, recto iudicio secundum opera eorum.

Credo unam sanctam Christianitatem apostolicam et uniuersalem, et credo communionem omnium Dei Sanctorum, et confiteor unum baptismum in remissionem quorumcumque peccatorum.

Et

Unde glouba die uuarun urfendi
mennigmes chunnes (42) in demo
iugeſten taga, unde gloube danne
aller mennſchlich ſure ſih ſelben Gote
reda goben ſcol, ſo uiuo er gelebet
unde geuurchet habet, uuola odar
ubelo, unde daz imo dara nah gelo-
net uuerde.

Herro Got almachtiger, ih glouba
an durnothigi becherda unde rehta
riuuaa unde an begiht allero fundono
unde meintatum vollen, geuiffen ioh
uuaran dinen antlaz (43).

Ih glouba ube mennſchlich nah uua-
rere ſinero bigiht die ſunta niemer
ne geauerit, noh er andere meintati
furder ne geuurchet, ube er rehto
riuuaonto unde ſtatliche buozet, ſo
imo ſone Gote denne gepoton uuir-
det (44), unde er ſo lebendo diſen
gaganuerten lib ſerentet daz ihm
dehein ſin ubeltat an demo iungſten
taga da geuuiizen ne uuirdet (45).
Alſo glouba ih, daz allen mennſgen,
an den die houbethaſten ſinda ioh
die meintatlichen achuſte ſol geri-
cheſont

Et credo veram reſurreccionem
generis humani in die extremo, et
credo tunc vnumquemque pro ſe
ipſo Deo rationem redditurum
vitae et operum ſuorum, bono-
rum aut malorum, et quod ſecun-
dum ea mercedem recepturus ſit.

Omnipotens Domine, credo
propter perfectam conuerſionem
et veram poenitentiam et propter
confeſſionem omnium peccato-
rum plenariam, certam et veram
tuam remiſſionem.

Credo, quod ſi quisquam poſt
veram ſuam confeſſionem pecca-
tum non reperet, nec flagitia poſt
haec non perpetret, ſi vere poe-
nitens et conſtans ea emendet,
quemadmodum ei a Deo tunc
mandatur, et ita viuens hanc praec-
ſentem vitam finit, malefacta eius
in die extremo non puniuntur.
Ita credo quoque, quod omnes
homines, in quibus peccata capi-
talia et flagitioſa vitia plenarie do-
minan-

(42) Vocem *chunni*, *Kunmi*, *Kunmi*, *genus*, *familia*, illuſtrat vberius glosſa-
rium ſchilterian. p. 176 etc.

(43) *Antlaz* idem eſt quod *Entlaſſ*: *mein* apud OTFRIDVM frequentiffimum
ſignificat malum, peruerſum, falſum, quod adhucdum retinimus in
Meincaid periurium, vnde *Meinthat* malefactum. Vtut vero verba bene
ſe habent, res tamen et doctrina illis propoſita inſignem jam ſacrorum
corruptionem illius temporis prodit, tam inexcufabili ſilentio fidei *Chriſti-*
que, quam copulatione confeſſionis ſingulorum peccatorum cum illorum
venia et remiſſione, conditionis neceſſariae inſtar.

(44) Rectius haec transferenda eſſe videntur, ſi a Deo tunc euocatus fuerit,
wenn ihm von Gott alsdenn geboten vel über ihn geboten wird.

(45) Magis ad litteram: quod ipſi vlla ipſi ſuemet praearquaricatio in die nouiſſi-
mo non puniuntur.

chesont, unde sol uionant unbecberta
ioh unuuarlichio riuuonta disan lib
ferentent, daz die sone dero rehtere
Gotes urteili dammi ferstuochoti fa-
rent mit demo iusfalo unde mit allen
den unweinen keisten in daz euuigi
fiur dero hella.

Ih geloube, daz alle rehte gloubigi
unde rehte lebende memmissen, unde
alle die durnohlichio uone unrehte
ze rehte sih pecherent, unde die iro
funda rehte riuuonte disan gagen-
uorigen lib solferendent, daz die ge-
segenoti alle ze demo euuigen lib
uarent (46).

Ih geloube alla die uuarheit dero
heiligen euangeligum allez daz dir
horit ze rehtere glouba, daz gloubo
ih fasso, nah den Gotes gnadun;
unde al daz uuidere ist dero rehten
gelouba, daz lougena ih, noh daz

ne

(46) Licet magni omnino faciendum sit eximium veritatis testimonium, quod
in hac confessionis sectione, inprimis si cum proxime praegressa confera-
tur, indubie deprehenditur ad efficiendam notitatem commentitii purga-
torii insigniter comparatum: nemo tamen facile inficias ibit, aliis defecti-
bus non mediocriter laborare has formulae particulas, ordinemque salutis
admodum imperfecte nec sine erroribus constituendarum interitus et felici-
tatis futurae conditionum circumscribere, qui non solum fictitiam felici-
tatis piorum intercapedinem pepererunt, verum etiam multiplicem super-
stitutionum atque falsarum opinionum prouentum tulerunt. Eo certe in-
excusabilis est silentium de CHRISTO eiusque merito et satisfactione,
cui soli salutem debemus, quo magis apparet, et denominatione recte cre-
dentium veram et orthodoxam doctrinam amplexos intelligi, non CHRIS-
TO vni confisos fiducia et spe in ipso reposita, et perfectam vitae emen-
dationem hic requisitam, veniamque peccatorum propter perfectam poen-
itentiam delictorumque confessionem impetrandam non solum incertam
reddere salutis expectationem, verum etiam meritis humanis praestitoe
officio ea vindicare, quae gratiae diuinae CHRISTIQUE satisfactioni ac-
cepta referenda sunt.

C

ne gl'ouba ih, trohtin Got almahli-
ger (47), nu hilf aua du filo
gnadiger herro allen minen un-
gelouben.

Quartam denique sufficiemus ex eiusdem ECCARDI monumen-
tis catecheticis, catechesi theotiscæ incerti monachi Weissenburgensis se-
culo nono conscriptæ appendicis instar adiectis p. 86-90, quam para-
phrasin vetustam symboli apostolici boxhornianam (48) vocauit, atque
hunc in modum exhibuit.

*It kelave in Got Vater almach-
zigen, in then sceppare thes himeler,
en ther arthen. It kelave in sinen
enbornen Sune, unsen Herren, the-
ne helgen Crist. It kelave in these
helgen Gest. It kelave that the three
genemeden the Vater, en the Sune
en the helge Gest ewar (49) God-
thin is. It kelave that the sulve Go-
des Sune, theter gewar ven anbe-
ginne, that he gemmer mer wisen
scel, ane aller slach ende. It kelave,*

Iud credo. Ita credo, Domine
Deus omnipotens, tu autem cle-
mentissime domine subueni omni
incredulitati meae.

Credo in Deum Patrem omni-
potentem, in creatorem coeli et
terrae. Credo in eius vnigeni-
tum filium, nostrum dominum,
sanctum Christum. Credo in
sanctum Spiritum. Credo quod
hi tres nominati, Pater, Filius et
sanctus Spiritus paris deitatis
[sint]. Credo quod idem Dei
filius, qui erat ab initio, quod hic
semper erit, sine omnis generis
sine. Credo, quod idem Dei fili-
us

(47) Si recte se haberet haec lectio vocis, transferri deberet *acterne*, vel
constantissime Deus: verum ipsa primæ sectionis formula suspicionem er-
roris typographici facit, versionemque *omnipotens* satis tuetur. Laudem
vero singularum meretur facta hoc loco mentio necessitatis credendi ea
duntaxat, quæ euangelis continentur, seu per synecdochen libris diuinitus
scriptis; partibusque scripturæ sacræ canonicis comprehenduntur, quod
longissime abest a fide implicita, quæ ecclesiae debeatur, atque obligatione
cum ea omnia credendi, quæ vel traditione vel ecclesiae auctoritate nitun-
tur, tum ea omnia condemnandi inficiandique, quæ etiam si sacris litteris
non refragentur, ecclesiae arbitrati profcribuntur.

(48) Quod MARCVS ZVERIVS BOXHORNIVS primus illam ex codice
membranaceo ediderat *historiæ universali sacræ et profanæ a nato Chris-
to ad an. 1650*, insertam, cuius primæ editio Lugduni 1651, recentissima
ab OTTONE MENGKENIO continuata Lipsiæ 1675 prodiit: quam E-
CCARDVS ex ipsa dialecto extenuis seculi duodecimi vel incunthis tertii et
decimi esse coniecit in præfatione p. 53.

(49) Hanc vocem ECCARDVS p. 180 legendam esse opinatur *enn war God-
thin is, vnus verus Deus est*: si BOXHORNII lectio retinetur, reddi pos-
set vel *æternus a radice ew semper* vel *sanctus vnde euart sacerdos*.

dat de sulve Godes Sane infangen
war ven thene helgen Geste; that
he geboren war ven Marien ther
euwogen mageih. Ic kelawe that he
thur use notrigthe gevangen uuart,
gebunden uuart, bespottet uuart, ge-
halfaget uuart, geuillet uuart, ge-
crucighet uuart; that he in then
cruce gestraf mitter mennigzid,
muitwet (50) mitter Godhit. Ic
kelawe, that he begrauen uuart;
that thu helge siele thu ther helle
vor; end thar utb nam alle the
tharbe (51) uwaren, sinen willen
gedaen hadden. Ic kelawe that he
des treden dages ven dene dade
ofstont, uuar god, uuar mensche.
Ic kelawe, that he after siner ub-
stammisse at ende drang mit sinen
jungheren, us the beuwarende sine
uwaren ubstammisse. Ic kelawe, that
he hir ruunede XL dages XL noch-
te als en ander memiske, an thar
ene, that he ne gesundigede (52).
Ic kelawe, that thes vertigsten dages
thu theme himelc voret aller there
ancie

us conceptus est a sancto Spiritu,
quod natus est ex *Maria* semper
virgine. Credo quod idem prop-
ter nostra debita captus sit, vinctus
sit, subannatus sit, in faciem per-
cussus sit, virgis caesus sit, cruci
affixus sit; quod in cruce mortuus
sit secundum humanitatem, non
secundum diuinitatem. Credo,
quod sepultus sit; quod sancta ani-
ma eius ad infernum descendit; et
inde transtulit omnes, qui boni
erant [et] suam voluntatem fece-
rant. Credo, quod ipse tertio die
a morte resurrexerit, verus Deus,
verus homo. Credo, quod idem
post suam resurrectionem ederit
et biberit cum suis discipulis, vt
nobis demonstraret suam veram
resurrectionem. Credo, quod
hic commoratus sit XL dies XL
noctes vt alius hominum, excipe
hoc solum, quod non peccaue-
rit. Credo quod quadagesimo
die ad coelum ascenderit in omni-
um

C 2

- (50) Ad hanc vocem *ECCARDVS* p. 181 haec monuit: „corrupta vox est
„vitio veteris descriptoris, legenda fortassis *niuet, non.* In tertia voce
praegressa *gestraf* loco *gestarf* positum esse videtur.
- (51) Copiose hic disputat significatum vocis *tharbe* *ECCARDVS* p. 181 etc.
quam per *probum, bonum* reddendam esse existimat, a verbo *darben, egerere,*
desiderare. Quae tamen si vel verissima essent, aliam constructionem hic
requirere viderentur: quam ob rem vel legi posset, voce in duas distincta,
the thar be waren, qui ibi aderant, vel vnica retenta sed composita
tharbe, dabey.
- (52) Perperam haec ex alio loco, vbi rectius in aliis confessionibus compa-
rent, vt proxime praegressae sectione tertia, per errorem huc translata
fuisse videntur: ea saltem cautione intelligenda sunt, quam supra (39) me-
morauimus, et sine errore circumscribendi immunitatem a peccatis huius
temporis post resurrectionem limitibus.

ancie, the ther werthig waren, the the sine uffart seuen mosten. Ic kelave, that he thar nu seteth eth erwirtheren (53) han siues Vaders, uses Herren, thes alexveldigen Godes, une evenber ende evenveldig. Ic kelave that he nacumstich is the domenne en the delenne ende livende (54), enen gewiliken al na sinen genathen, ende na usen wercken. Ic kelave thie helge Cerstenbid, menschip ther helgene, oflat miner sundene, ther ic mikelig hadde, en there nu gebot hadde ende sin nuet furmet ne hadde (55). Ic kelave, that ic sundige mennische in theme sulven live, the ic hir nu seime, ster- ven seel, wir ulstanden seel. Cos de rithe gwen seel, aller there thingke, that ge gefrumede godere gif wel- lere. Ic kelave, that ic then thar- tan enfan seel al na tha thet ic fundin

um illorum facie, qui digni erant, ut suam ascensionem viderent. Credo, quod idem ibi nunc se- deat, ad dextram manum sui Pa- tris nostri domini, omnipoten- tis Dei, aequalis domini et aequalis potentiae. Credo, quod venerit postremum ad iudican- dum mortuos et viuos, vnumquem- que secundum misericordiam suam et secundum nostra opera. Cre- do sanctam christianitatem, com- munionem sanctorum, remissio- nem peccatorum, quorum pluri- ma commisi, et quae ipse non lui, et vnde ne minimum quidem fructum habeo. Credo quod ego peccator homo in hoc eodem cor- pore, in quo hic iam compareo, mori debeam, iterum resurgere debeam, Deo rationem reddere debeam omnium earum rerum, quae vnquam operatus sum, siue bonarum siue malarum. Credo quod tunc ibi mercedem accipere debeam, eo modo, quo inuenior in

(53) Non improbabilis est ECCARDI coniectura, qui p. 182 autumat hanc vocem legendam esse *erwirtheren*, *honorabilem*, *venerabilem*, qualis dex- tra habetur prae sinistra.

(54) Pressius haec reddi potuissent, quod *venturus sit olim ad iudicandum et ad diribendum mortuos et viuos*. Lacunam in vocibus hic exhibitis ob- viam ECCARDVS p. 182 etc. ita explendam putavit *the delenne ende li- vende ende dode*, quod ex sententia BOXHORNII breuius peragitur infer- ta vnica voce *dode*, hac ratione *the delenne dode ende livende*. *Delen* signi- ficatum principem *distribuere*, *partiri* adhucdum obtinet *theilen*: alterum vero verbum *domen*, *doemen*, *duonten* et *duamen* in voce composita *ver- dammen* satis comparat.

(55) Multiplicem haec verba deprauationis et corruptae scriptionis suspicio- nem faciunt. Rectius forte scriberetur *niet frumet*, praegressorum vero verborum sensus exprimeretur, *quorum me nunc poenitet*, vel *poenam do*.

din werthe e te minen iunckgeften in meis nouissimis temporibus.
iden. Ic kelave in than euge life, Credo in vitam aeternam, quae
that God sulve is (56). Deus ipse est.

Facile nunc iudicatu erit, quam vel imperite et inscienter vel imi-
 diose et maledice cum verustati maiorum nostrorum instaurationem
 rei sacrae praegressorum de paucitate articulorum fidei et praestabili
 doctrinae castitate gratulandum, tum de calamitate et culpa accumu-
 latarum pariter ac deprauatarum doctrinarum in ecclesiis *protestantium*
 conquerendum sit. Quod ut euidentius appareat, tria breuiter com-
 memorabimus, aequis causae cognitoribus scitu perquam necessaria.

Primum, neque puritatem et perfectionem doctrinae commu-
 nis et publicae, neque praestantiam symbolorum illius professionem
 complexorum, a multitudine aut paucitate credendorum pendere: sed
 ab illius conuenientia cum verbo et reuelatione Dei in litteras diuini-
 tus relata, quod vnicum credendi principium et infallibile et sufficien-
 tissimum amplectimur; horum vero destinatione, vtu et fine, cui
 proxime inferuire debeant. Vnde consequitur, ut non solum quo
 quis librorum diuinitus scriptorum intelligentior est, eo et plura san-
 ctioris doctrinae capita perspiciat, et rectius singula suis momentis
 ponderet, atque veri certique limitibus definiat: verum etiam alia longe
 ratio sit symbolorum catechetorum ad populum de salutis ordine eru-
 diendum subueniendumque rudiorum captui et recordationi compara-
 torum, quam confessionum et apologeticarum et normalium ad amoli-
 endas obtrectationes suspicionesque, et arcendos errores diffensio-
 nesque periculosas scriptarum, quae pro diuersa temporum litiumque
 ortarum conditione et necessitate bene multa subinde requirunt, quae
 et alio tempore inopportune redundant, et ab initiandorum institu-
 tione rectius remouentur.

Deinde insigniter a vero aberrare opinatorem doctrinaeque di-
 versarum ecclesiarum coniectorem, qui ex vno alteroue illarum mo-
 numento catechetico, peculiarium in primis coetuum ex singulorum

C 3

antisti-

(56) Quae ECCARDVS in praef. p. 53 pronuntiauit de scriptore huius sym-
 boli: „*descensum Christi ad inferos et vitam*, quam credimus, *aeternam*
 „pro ingenii sui modulo interpretatus est, mollienda omnino sunt. Ut
 enim descensum CHRISTI ad inferos non suo arbitrio, sed pro recepta
 temporum suorum doctrina atque ex ingenio antiquiorum doctorum defi-
 niuit, quos praecedentes obsequentissime sectatur: ita neque nonauit neque
 errauit quidquam in explicanda vita aeterna, cuius omnis felicitas ipsiusmet
 Dei fruitione absoluitur et terminatur.

antistitum arbitrio admodum variante, de vniuersa doctrinae conditione iudicare, atque ex illius silentio sententiarum capitumque quorundam vel negationem vel ignorationem efficere, eaque omnia, quae in illo diserte non commemorantur, credi ab illarum membris aut necessaria existimari, sine aliis argumentis inficiari vellet. Quod vel solo symboli apostolici exemplo constare potest, de cuius professione publica adeo semper conuenit diuersissimis partibus, in quas ciuitas CHRISTI secessit, vt nullus vnquam veris illarum dissensionibus efficiendis locus fuisset, si ad doctrinarum diiudicationem ea argumentandi ratio quidquam valeret.

Magni denique faciendam esse sollicitudinem antiquissimorum maiorum nostrorum imbuendi plebem doctrinis christianis, quae tanta fuit vt in oneranda rudiorum memoria modum excedere, quam defectus speciem praebere maluerint: ipsam tamen illorum institutionem catechetica[m], formulasque huic negotio destinatas neutiquam cum felicitate temporum nostrorum, quam diuino beneficio instaurationis rei sacrae saeculo XVI factae acceptam referimus, comparari nedum illi praeferrì posse. Quod non tam de saeculis reformationem proxime praegressis pronuntiandum esse putamus, quibus penitus fere desierat atque adeo obsoleuerat, vt in ipsa ecclesia pontificia instaurationis catecheseos soli aemulationi nostrarum ecclesiarum debeatur, quam de remotioribus, quibus a saeculo octauo melius agebatur cum doctrinae christianae per patriam nostram propagatione et conseruatione (57). Quorum monumentis tantum abest vt vel minor LUTHERI

(57) Si per spatii limites liceret, facile ostendi posset ex monumentis catecheticis *theotifis* a GOLDASTO, FREHERO, SCHILTERO et ECCARDO collectis 1) primis his *Germaniae christianae* saeculis praeter tria symbola oecumenica apostolicum, *nicensi-constantinopolitanum* et *athanasianum* peculiarem fidei professionem, decalogi et orationis dominicae paraphrasas, catalogos peccatorum mortalium et capitalium, atque longissimam peccatorum confessionem pertinuisse ad institutionem catechetica[m]; 2) hanc ipsam peccatorum confessionem sensim cessasse, vt locus daretur enarrationi singulorum peccatorum ad illorum veniam impetrandam necessariae; 3) praeteritionem doctrinae de sacramentis in veterum catechesi valde profuisse et erroneae illorum multiplicationi, commentitorum accessione, et grauissimis erroribus, quibus verorum doctrina corrupta fuit; et 4) admodum studuisse LUTHERVM laudabili nouitatis suspectae fuga, seruandis reliquis praearum formularum catecheticarum, quas ab erroribus immunes vel purgatas catechesi suae inferendas esse putauit; cuius rei praeter versionem orationis dominicae ipsa maioris et minoris catechismi comparatio exempla euidentiſſima suppediat.

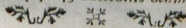
catechismus quidquam concedat, ut ipsa breuitatis defectus et perspicuitatis ratione habita non solum singula verum etiam vniuersa longissime superet. Sed haec haec tenus. Vos vero, CIVES LECTISSIMI, ita in rem vestram et religionem vertite vetusta haec antiquitatis patriae monumenta, ut pios maiores, ipsa christianae doctrinae professione et sollicita ad posteros propagatione de VOBIS immortaliter meritis aemulati, in eadem amplectenda, a neglectione et contentu vindicanda, aliisque transmittenda et commendanda sedulo et enixe elaboretis. Date hoc tempus sacrum, ipsa illius denominatione vernacula *Ostern* (58) liberationis superstitionum cultusque fictarum diuinitatum commonefacti, et gratiae recognitioni insignis atque ad omnem

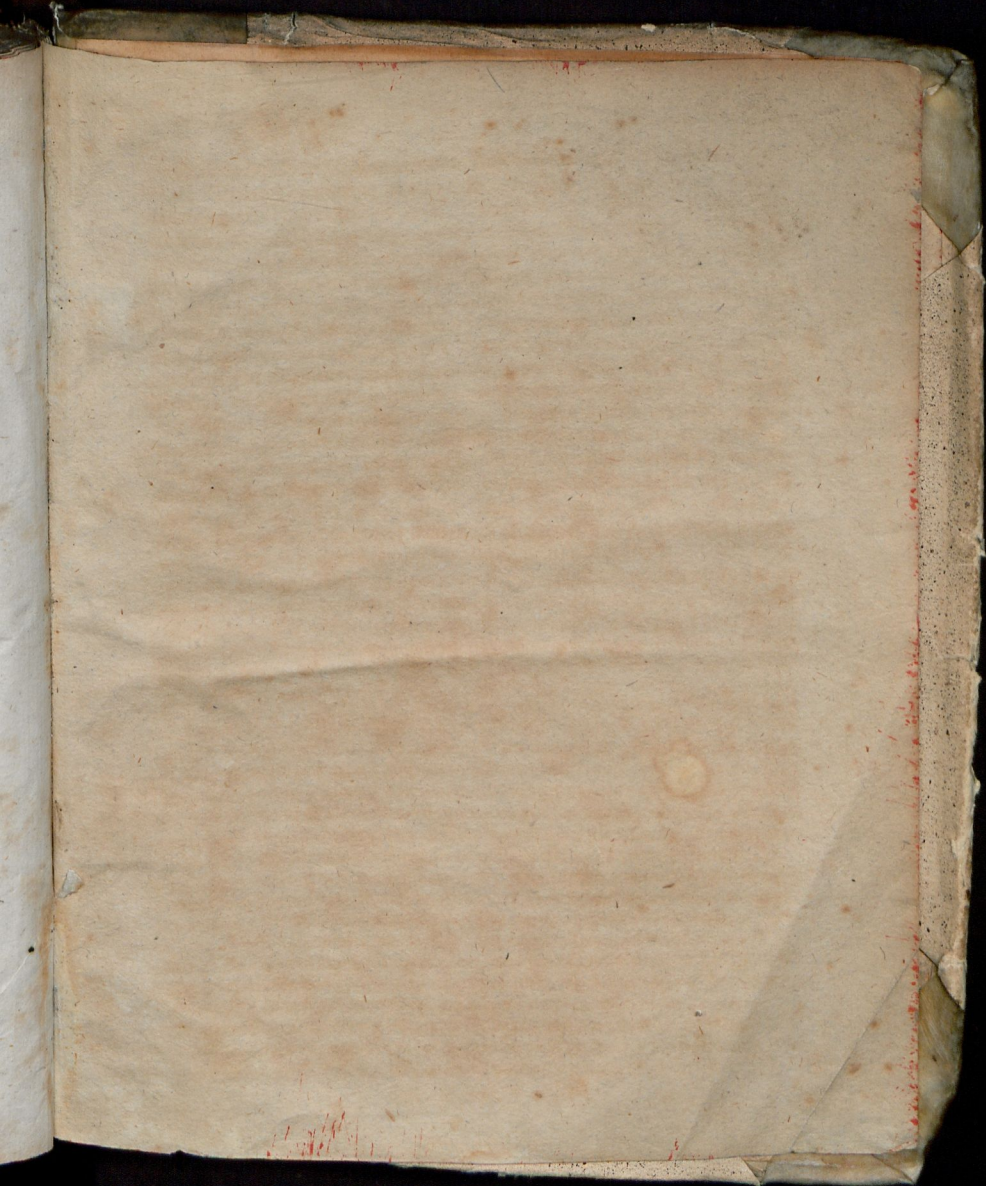
(58) Quae omnium verisimillime ex BEDAE venerabilis sententia et testimonio ab *Anglosaxorum* diuinitate *Eoster*, vel *Easter*, derivatur, cuius sacra solemnia mense *aprili* olim celebrari consueverant. Verba illius capite 13 libri de ration. tempor. p. 68 tom. 2 oper. editionis *colonienfis* 1612 ita se habent: „*Easfaronath*, qui nunc paschalis mensis interpretatur, quondam a Dea illorum (*Anglorum*) quae *Eostre* vocabatur, et cui in illo festa celebrabant, nomen habuit: a cuius nomine nunc paschale tempus cognominant, consueto antiquae obseruationis vocabulo, gaudia nouae solennitatis vocantes.„ Quibuscum conferendus est alius eiusdem libri locus, qui ex manuscripto codice recitatur a SEB. MVNSTERO lib. 2 *cosmographiae* his verbis: „*Anglorum* lingua mixta est ex multis linguis, praesertim *germanica* et *gallica*: olim vero mere fuit *germanica*: id quod animaduertere licet ex BEDAE, qui ex *Anglia* oriundus fuit. In enim libro de temporibus sic scribit: Veteres *anglicani* populi numerauerunt menses suos secundum cursum Lunae, appellantque Lunam *Monam* et mensem *monath*; *Decembrem* vocant *Halegmonath*, id est, sacrum mensem; *Eoster* vel *Easfaronath*, id est, paschalem mensem, idque a Dea quadam, cui *teutonici* populi in paganismo sacrificia fecerunt tempore mensis *Aprilis*, quae *Eostre* est appellata, *Maium* appellauerunt *Thrimelci*, id est, tres mulctrae, quod eo mense pecora ter die mulgerent. Hic locus in impressis codicibus non facile inuenitur. Ego vero inueni in libro infer. quem GLAREANVS ex nigra sylua anno 1545 huc *Basileam* misit. Impugnauit hanc vocis originem celeb. IO. GE. WACHTERVS glossar. *germ.* p. 1174 quatuor argumentis, quae breuiter hic examinanda esse videntur. Primum ita se habet: „ante *christiana* tempora omnes menses fuerunt anonymi, et numerabantur tantum, ut ostendi in *Wetmonath*.„ Vbi tamen p. 1852 praeter iterationem sententiae nihil comparet, quod opinioni efficiendae inserviat, si a commemorata denominatione *anglosaxonica* *Octobris* voce *teothamonath* seu decimi mensis discesseris. Verum ipsa haec opinatio admodum infirma ratione stabilitur, quae, si valeret, ex denominatione *latina* mensium *septembris*, *octobris* etc.

negari

posteritatem memorabilis beneficii conciliatae patriae nostrae CHRISTO domino et DEO nostro, et religiosae considerationi contemplationi et approbationi salutis ab ipso partae, omnibusque eam non exotis et indignatis sed serio et cupide amplexis constanterque praefolatis certo impertiendae. Id inprimis agite hos dies festos, vt non solum officii memores in sacris publicis CHRISTO reuenter appareatis, cuius laudibus concinendis, meritisque gloria et beneficiis praedican- dis concelebrandisque, templa personabunt, verum etiam domi et apud animum vestrum hunc immortalitatis vindicem et assertorem sancte veneremini, cogitatione et mente complectamini, supplicatio- nibus vestrum VOBIS faciatis, ipsiusque gratia et consuetudine po- titi vitae felicitatisque aeternae possessionem ab ipso consequamini. P. P. Halae ad Salam in academia Fridericiana cal. Apr. seu ex fastis sacris vigilia Paschae anni MDCCLXII.

negari possit propria aliorum mensium appellatio *romana*, a numeris diuersa. Prae- terea de ipsis fastis *Anglosaxonum* alia omnia elocentur vetusto *calendario* seu *meno- logio* a GE. HICKESIO in appendice *grammat. anglosax. thesauri ling. septentr.* tom. I p. 203-221 illustrato, atque HENR. SPELMANNI *dist. de Saxonum* anno ciuili, *glossario archaeologico* p. 417-420 inserta. Alterum his verbis proponitur: „nomina Deorum mensibus inferbere, Saxonibus plane insoles est. Quod licet a primo argumento parum differat, indubia denominatione duorum mensium et *de- cembri* et *ianuarii* a diuinitate sicca *Giuli erra* et *Giuli aestera*, neque minus *mautii*, voce *Rhedonath* a *Rheda* Dea deriuata, satis conuellit; etiam si neque vocis *Hornung* a *Cerunno* deductae, ratio habeatur, neque denominationum *gothicarum* alia- rumque gentium affinitum in IO. ALB. FABRICII *menologio* p. 142 et 144 etc. commemoratarum. Tertium argumentum: „de hac friuola Dea silet tota retro an- tiquitas; de monumentis duntaxat valet, quae nobis adhuc innotuerunt, neque testimonio disertorū fide non indigni opponi potest. Quarta denique ratio sic exponitur, „verosimile non est, primos *Saxonum* Christicolos voluisse tam sacrae „solemnitatis nomen creare ab idolo, aut primos Euangelii praecones id. voluisse „permittere, homines utique pios, et in examinandis ponderandisque prioris acui „vocalibus valde serupulosos. Et quamuis haec ratio non valde stringat, quia primi „in gente *Saxonica* Theologi, nescio qua indulgentia, diebus septimanae nomina pa- „gana permiserunt, negari tamen potest, eos simili indulgentia in hoc Festo denomi- „nando vfos esse, donec ignotum illud nomen et nemini nisi BEDAE memoratam „aliunde probetur. Quae speciosius dicerentur, nisi denominatio indubia natalis do- „mini voce *iuelfest* obtaret, Deique *Iuel* vel *Giul* historia aeque ignoraretur, ac Deae *Easter*, adeo vt a quibusdam opinatoribus pro C. IULIO CAESARE habitus fuerit. Reliquae saltem coniecturae longe improbabiliores sunt, cum *wachteriana*, qua a verbo *reisen*, nomen *gothicum* *urrist*, *resurrectio*; *anglosaxonicum*, *aeryste*; et *francica*, *urristi*, atque hinc incredibili litterarum transpositione et immutatione *Ostern* deriuatur, quae longe impeditior est deriuatione ibidem improbata ab *urstand* *resurrectio*; tum *frisch- ana* in dem *reusch lar. Wörterbuch* tom. 2 p. 35 approbata, ab *Ostern* seu *oriente sole*, quocum CHRISTVS comparetur; quod a vero vocis *Ost* significatu recedit, qui non sals *ortum* sed plagam mundi indicat. Conferri hic poterunt praeter scriptores iam excitatos DAEB. VON STADE *Erläut. der deutschen Wörter* etc. p. 464-467 THOM. MARSCHALLI obseruat. in *vers. anglosax.* in FRANC. IVNII quatuor- euangel. *vers. goth.* et *anglosax.* p. 526 etc. et IO. FRID. BESSELLII not. ad *Egin- hartum* de vita *Caroli magni* c. 7 p. 43 editionis *Schminckianae*.

1b 2639

(X2258286)

ULB Halle

3

004 733 86X

43

SIG. IACOBI BAUMGARTEN
COMMENTATIO
IN
QVATVOR SYMBOLA
THEOTISCA

QVA
SOLEMNIA PASCHAE

AD D. II APR. MDCCCLII
NOMINE ACADEMIAE
INDICVNTVR.

as.

HALAE, TYPIS GEBAVERIANIS.

